

משעולים

תכנית לטיפוח השפה בקרב תלמידים עולים בכיתות ד'-ו'

יחידות הוראה

צוות הפיתוח: ד"ר רנה ברנר, ורד גביש, רחל ברקוביץ
ייעוץ אקדמי: ד"ר מיכל שליפר
ריכוז צוות הפיתוח: אראלה שלו

הקדמה למורה

רכישת העברית כשפה שנייה לא תמה עם סיום השלב הראשון (רמת מתחילים) שבו התלמיד העולה רוכש שליטה בסיסית בעברית, המספיקה לו כדי לתקשר עם סביבתו החברתית בכיתה וברחוב.

חוסר שליטה מספקת בעברית, ובעיקר בקריאה ובכתיבה, מהווים אבן נגף בדרך להתקדמות לימודית במגוון רחב של תחומי דעת במשך שנים רבות. לפיכך, תהליך מתקדם של רכישת העברית כשפה שנייה במסגרות לימודיות הוא הכרחי לצורך השתלבות לימודית, חברתית ומקצועית בעתיד.

התלמידים, שעברית אינה שפת אימם, זקוקים ללימוד שיטתי של השפה ובעיקר של השפה הבית ספרית. לשון הלימודים בבית הספר כוללת, בין השאר, לימוד של מאפייני השיח הכתוב וכן אוצר מילים המיוחד לכל אחד מתחומי הדעת הנלמדים בבית הספר.

בעוד שהשליטה בלשון יומיומית לצורכי תקשורת מושגת בדרך כלל בטווח זמן של כשנה וחצי, השליטה ב'שפה הלימודית' דורשת זמן רב הרבה יותר. מחקר שפורסם ב-2003, (לוי, שוהמי וספולסקי) מצא כי משך הזמן שבו תלמידים עולים מדביקים את הפער הלימודי בינם לבין תלמידים דוברי עברית ילידית הוא 5-7 שנים. משך הזמן הזה עלול להיות אף ארוך יותר בהתאם לרמת השליטה האוריינית בשפת האם.

גורמים רבים משפיעים על רכישת העברית ועל השליטה בה באופן המאפשר השתלבות לימודית נאותה במגוון תחומי הדעת הנלמדים בבית הספר. אחד

הגורמים המשפיעים על רכישת העברית כשפה שנייה בקרב תלמידים, שעברית אינה שפת אימם קשור לדרכי ההוראה הננקטות כלפי התלמידים העולים. לפיכך הוראת העברית לתלמידים עולים תהיה מושתתת על עקרונות הוראת העברית לתלמידים עולים. להרחבה בעניין זה ראו אתר [הד האולפן המקוון](#), אתר [הכל חדש](#) ואתר [האגף לקליטת עלייה במשרד החינוך](#).

מהם שלבי רכישת העברית? כיצד ללמד את התלמידים העולים בשלבים השונים של רכישת העברית? מהם ההישגים הנדרשים מהם בכל אחד מהשלבים? שאלות אלה ואחרות מקבלות מענה [בתוכנית הלימודים המיועדת לתלמידים עולים](#) (2008).

כאשר התלמידים העולים משתלבים בכיתות האם, הם נחשפים לתהליכי הוראה בחינוך לשוני על פי המתחייב מתוכנית הלימודים [בחינוך לשוני בעברית – שפה ספרות ותרבות](#) (2003). לפיכך, דרישות המורים מהתלמידים העולים דומות להישגים הנדרשים מתלמידים דוברי עברית ילידית.

תוכנית 'משעולים'

תוכנית משעולים פותחה בהתאמה לעקרונות הוראת העברית לתלמידים עולים בשלבים המתקדמים של רכישת העברית. התוכנית גובשה מתוך התפיסה הרואה את הצורך הממשי של התלמידים העולים **בסיוע ייחודי וממוקד ברכיבים שונים של השפה תוך מיקוד במגוון תחומי הדעת הנלמדים בבית הספר**. ההנחה היא כי תיווך זה יסייע לתלמידים בקידום הישגיהם הלימודיים בקריאה ובהבנה בעברית ומכאן גם במקצועות עתירי המלל כגון גיאוגרפיה, מדעים והסטוריה.

ליחידות ההוראה שפותחו במסגרת תוכנית 'משעולים' חמישה מאפיינים עיקריים:

- א. כל יחידות ההוראה שפותחו פונות אל המורה המלמדת את התלמידים. הניסוח מכוון למורה מתוך תפיסה כי המורה מכירה את תלמידיה והיא תוכל להשתמש בהיצע המוצג בפניה באופן מושכל ובהתאמה לתלמידיה הספציפיים. ההתאמה תיעשה בכל אחד מרכיבי ההוראה – בחירת יחידות ההוראה, בחירת הפעילויות, בחירת אוצר המלים הרלוונטי, בחירת אופן הקניית המלים החדשות, משך הזמן המוקדש לכל חלק ביחידה ועוד.
- ב. ביחידת ההוראה ניתן מתווה של מהלכי הוראה מומלצים. המתווה פורס בפני המורה את הפעולות, את העזרים ואת דרכי ההוראה בכל אחד

מהשיעורים שעוסקים בטקסט מסוים. מתווה זה מסייע למורה לתכנן את פעולות ההוראה, לארגן ביעילות את הזמן ולהתאים את ההוראה לתלמידי הקבוצה.

ג. בכל יחידות ההוראה קיימת התייחסות ממוקדת לשלושה רכיבים :

- הרכיב התוכני של הטקסט

- הרכיב המבני של הטקסט

- הרכיב הלשוני של הטקסט

ד. בהתאמה לתוכנית הלימודים עברית שפה שנייה ולתוכנית הלימודים בחינוך לשוני, כל יחידה משלבת בתוכה את ארבע אופנויות השפה : דיבור והאזנה קריאה וכתובה.

ה. בכל יחידת הוראה משולבות דוגמאות של פעילויות ספציפיות הפונות ישירות לתלמידים. פעילויות אלה מובאות כדפי עבודה ו/או פעילות יוצרת ו/או משחקים שנועדו לשמש את התלמידים בתהליך הלמידה. הדוגמאות נועדו לשמש את מורה בתהליך הוראת הטקסט הספציפי ואף לשמש בסיס לבניית פעילויות דומות ביחס לטקסטים נוספים.

פיתוח יחידות ההוראה בתוכנית 'משעולים' התבסס על עקרונות הוראת עברית כשפה שנייה. להלן חלק מעקרונות אלה, המוצאים את ביטויים ביחידות ההוראה השונות :

1. **לשון בית ספרית** – יחידות ההוראה מבוססות על אוצר המלים הנהוג בבית הספר במגוון עולמות שיח ובמגוון תחומי דעת.
2. **הבנת הנקרא** – כל יחידת הוראה בנויה משלושה מהלכים בתהליך הקריאה : טרום קריאת הטקסט, קריאה מעמיקה של הטקסט, בעקבות קריאת הטקסט. בכל אחד מהמהלכים הללו נלמדות, באופן שיטתי ומכוון, אסטרטגיות לפיצוח הטקסט ולהבנתו.
3. **רלוונטיות** – הטקסטים, שסביבן פותחו יחידות ההוראה, הם טקסטים מתוך ספרי הלימוד איתם נפגשים התלמידים במסגרת השיעורים השוטפים בתחומי הדעת השונים בכיתה. נושאי הטקסטים, הסוגות, התכנים והמבנים הלשוניים רלוונטיים לתלמידים ומתאימים לתוכנית הלימודים במקצועות הלימוד השונים.
4. **אקטיביות של הלומדים** – דרך ההוראה המומלצת מזמינה את התלמידים לפעילות אקטיבית בשיחה, בקריאה, בפעילות משחקית ועוד.

5. העשרה והרחבה של אוצר מלים, ביטויים וצירופים לשוניים - בכל אחת

מיחידות ההוראה ישנן הצעות והמלצות לעיסוק באוצר מלים : למשל המלצות לעבודה על משפחות מלים, מציאת שרש, מלים נרדפות ומלים מנוגדות, טיפול בשדות סמנטיים ועוד. המלים המטופלות בכל יחידה הן מלים משמעותיות להבנה, שמקורן בטקסט הנקרא והן מקבלות ביטוי בתהליך ההוראה באמצעות שימוש בהן בשיח הדבור, בכתובה, בהבנת ההקשר הטקסטואלי והתוכני הנלמד וכן ביצירת הקשרים חדשים.